

ГРИГОРІЙ КОСИНКА

НА ЗОЛОТИХ БОГІВ

891.79-32
К 73

СЛОВО. КИЇВ

МАРК КІРЧАРСЬКИЙ

Христофор
ГРИГОРІЙ СОСИН
з пісноки Іл. Кисин
на золотих богохільствах
12 квітня 1922 р.
Київ.

ДРІВНІ ОПОВІДАННЯ

ДАРЖАВНИЙ МУЗЕЙ
ЧАСТИНА НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ
УРСР

8902

В-тво „СЛОВО“ Київ
1922

НА ЗОЛОТИХ БОГІВ.

Уже третій день, як ревуть гарматні бої над
околицями Медвина; гукає-сміється ворожа
артилерія,— а за кожним ІІ гуком піднімаються
до неба кріаво-червоні стежки полум'я з
селянських осель...

Горить село.

А недалеко, на Гордіенкових горбах, кипить
жорстокий бій: старе й мале вийшло з
села назустріч непроханому ворогу...

Б'ється червона селянська воля, умірає
на своїх осьмушках та обніжках, але боронить
тілами, кров'ю свої оселі од армії Золотих Богів.

Клекотить бій, гарячий, червоного крівдею
вмитий...

— А наші?! Глянь, Параско, Чубатенко:
„за мною, вперед!“

— Та-та-та... — залопотів крилами смерти
кулемет, а з рову:

— Ура, слав-а-а!

— Хлощі, ріж і бий!

— Дай кулемета! Сенька!

І летить... Чуб, як грива на вороному ко-
ню, розчісується на-лету вітром, в очах гар-

тутється заливо з кров'ю і — смага з піни на губах припала пилом, чорніє... летить соняшною курявою Сенька кулеметчик і — строчить умілою рукою по ворожих лавах...

А бій кипить.. Ось уже пішли до бою з вилами, сокирами, а ворог — стіною-муром налигає, щоб розбити селянські ряди...

— Чорна короговка майнула на Козацькому шляху...

— З батареї б'ють...

— З вилками, на шлях!

Сіра курява пронизалась свистом куль, упала чорним шаром на обличчя людські...

— Прикладом тада!

Затремтіла щід сонцем стеблом зомліла гречка — похитнулись назад...

— Ай!

Креще полум'я, искриться, і в диму, як чорні примари, мріють над селом тополі, попелом припалі, жовта, язиката змія блискавкою прорізала дим і...

— Цю-у-у-й — цюв-уй... — співають кулі і рвуться пил горбами...

— Юшковці одходять і... куль немає... і...

Страшно, рішуче гукинув тоді до селян Чубатенко: „за погорілі наші хати, за кров братів і — волю нашу — вперед“!...

Якась невідома сила ревнула по звіриному з грудей селянських, підняла степом помсту і — пішли: окроили білу гречку з медамі гарячою кров'ю, поцілували в-останнє горби і...

Сонце здивоване стало: похитнулись вороги!

— Слава, слава! — покотилася луна яркими та долинами.

— Чубатенка нема...

І тінь хрестом лягла на гречі...

— Цю-у-у-й — цюв-уй... — співають кулі і рвуться пил горбами...

— Гей, хлощі, пшеницею до шляху: ворог нас обходить!

І побігли бойовики до шляху. А за ними Сенька — кулеметчик: вискочив на шпиль, стрічку нову в кулемет заклав, а тоді...

— Ой, хто ж оце так здоровово вірляє?...

Упав коло кулемета. Червона кров Сеньки полилася на потолочену пшеници і гаряча-гаряча збігала стеблом на суху землю...

*****

Заплакали села... Уже не чути, як гукає гармата: далеко-далеко одступило військо Золотих Богів, і на місці гарячих боїв селянської волі — липилася черна руїна, полита сльозами, як дощем...

І тоді: озолотило сонце похмурі хмари на заході і втопило червону багряницю, як той сум у ставу, та й прославо над пожарницем... дивіться...

Чорна, обсмалена соха в клуні, розп'ялась над кроквами, як мати над дітьми, а коло погреба, он там, де танцюють золоті стрілки сонця, хтось заломив руки і з мукою тихо-тихо чи до неба, чи до себе:

— В ногах лазила, цілуvalа руки, чоботи... Батьки рідні, не паліть... осінь іде... ви-ж—люде, так—ні-і...

Цілі улиці викошено огнем-косою. Чорні, поваляні хати, щербаті покітки і—все віками дбане добро, а в пощелі—тле горе матері...

— На Гордієнкових горбах... Сини в бою за волю лягли?

Хто зрозуміє їх вічне горе- журбу, хто загляне в їх зотлілі душі?...

Тільки вітер рве присмажений пісок з по-пелом і кидає на стару драну свиту: кидає, прислухається.

У старій, драній світі стала серед дво-ру мати Сеньки-кулеметчика:

— Згоріла. Троє малих дітей, як мишепят... І старшого вбито...

— Стойть пшениця потолочена, серпа про-сить, а вони кров'ю поливають...

Ой у полі жито—копитами збито...

— Хі-хі!

— Дочки, Парасю, бачиш під обніжком Сенька з кулеметом?

— О, зараз з нами, тільки вночі, як голуб коло клуні пролетить: „мамо, мамо”!

... Копитами збито жито...

— Почорнів як головешка.. А такий—хороший, молодий... Ге ти, Параско, моя невістка?

— Пшеницю будем жать, як золото снопи класти, бо горобці п'ють. Як золото снопи класти...

Через лісу слухала сива тінь діда Ан-дрія, слухала—плакала:

— Стерялась бідна з журби.. Як чайка б'ється грудьми... О, знов:

Ой, не зорі з неба: горе!

Обхопила руками обгорілій стовп у во-ротях і страшно, нелюдським голосом, за-співала коло дітей:

Ой, голуб ти, сивенький,
Ой, скажи-скажи ти мені,
Де мій син молоденъкій?..

І замовкла, заніміла.

Легко повіяв вітер, далі притих, послухав горе- журбу матері і, здавалось, сам заплакав над потолоченою кін'ми пшеницею...

ТРОЕКУТНИЙ БІЙ.

Ніч. Електричні ліхтарі, як парубки, моргають на молоді тополі, милуються, грають світлом на біло-зеленому листі...

І сміються, переливаючись метеорами, зорі з безодні небесної...

— З-з-у́й—бба-х-х!...

Над мілійонним сонцем, городом свище гарматне ядро: жахливий, пронизуючий свист. На улицях тихо-тихо; десь недалеко горить, як свічка, маленька крамниця, вітер помалу підлизує своїми червоно-жовтими язиками іскри, крутить незадоволено подум'ям потонких балках і, як звір, важко дишіше і—перескакує до нової жертви—зеленого штахету...

По радіо з І-го на ІV поверх пролупало:
— В'ють по вокзалу?!

— Летять через нас! Через нас, чуете?!

— Крапце кажіть, бо не чу... Де горить?...

Настало невеличка тиша.

І сміючись, як молодість, покотились серед молочного туману ранку первові звуки піяніна: рішучі, буйні, повстанчі...

— До бою, сильні!

— Назустріч смерті! — співає кожний акорд.

...В останнє гукнула гармата, а ядро проізжало туман ранку і розсипалось кульками-намистом на мокрих тротуарах.

Коло сірого забору затанцювали довгою стрічкою тіні, прищулились, коли...

— За-ля-ж!

— Та-та-та...—зацокотів глухо „Maxim“, кулі засвистіли по довгих мовчазних улицях, покнувшись у кам'яні стіни домів і—

Похмурий, жовто-гарячий ранок... зустрів чубатих січовиків.

|||||||

Ранком прокинувся заляканий, трусливий, двоногий звірок і—до центру города: біжить, штовхає, лізе в біте скло, а на обличчі в його грав, радіст...

О, він так любить політичні перевороти! Головне—тепле місце в господі нового пана: він—в ічний міщанин.

Поспішають ці двоногі хижачки до Хрещатого яру, бо там—

Цілується брати росіянин з українцями...

— Слава, ура!...

Поспішились перед чорною, загорілою кінотою білі троянди:

— Нашим оборонцям!—ніжний, тендітний голос.

— Ай-ла!

Злякано шарахнувся на тротуар двоногий звір і—очі до неба:

— Цок-цок-цок-цах-пах!

Низько літає аероплан і лякає зотлілу
душу міцаниця порожніми...

— Ур-а-а, русський флаг!

Біжать, животи трясуться, підборідок корчиться в блаженно-радісну посмішку... Квітками, гілячками засипають.

— Ах, какая предесть: офіцер, такий нежний, молоденький...

Дві кирпіаті дами пруться на шию і кричать: „руссій флаг, добровольческая армія“!

Кругом гудуть церковні дзвони, змішані з гамом цього свята панського, а...

— „Аполло“ опять буде,—помніш, Манька, Анісімова—грозний, серйозний...

— „Ще не вмерла“... Слава, слава!...

— Офіцер, Шурка, якщо мучить, так і монету гоніт...

— Оні, знаєш, хорошенських...

Радісно-схвильовано шенчеться товар: покупці прибули!

— „Folie Nuit“—одчинено: славний, пане-отамане, куточек, душа споч... ліворуч.

Січовик вартує. Суворий, завзятий, з „крівавого фронту“—обличя задумливе, посміхається, а брови... легко... з призвістством до панської слинявої юрби—розходяться... Грає таємна посмішка.

— Півтора місяця немає переміни близні...

— Розумієте, „панянки“ починають ся турбувати!...

І посміхнулась Зелена Буковина в подер-

тій, пошматованій, австрійській шинелі, сіреневих штанцях, картузику і чорній-чорній потлій сорочці з „панянками“...

Квітки сплютуються цим потлілим сорочкам трошки боязко:

— Вони чужі, то й!...

Ритмичним кроком іде офіцерська рота; блищає на сонці золоті погони, дзенькають шпори, а в такт шпорам дзенькає, грає панська душа, радіє...

Золоті погони сліплять очі, радують виснажену душу і хвилюють-хвилюють дрібненькі почуття...

— Лась, лась!

Праворуч товста жандармська морда б'є якогось грішно-нешасного чиновника:

— Лезеш, арестант!

— Да здравствует Кіев — мать городов русских!

— Долой жідов!

Повіяв легенький вітер, і покотилося Хрещатим яром зло, звірюче: „жиди“...

Ішла російська патріотична маніфестація.

Попереду бігли з пралоріями якісь гімназісти, гостро розглядали юрбу і гукали: „долой, долой!“...

Загув, захвилювався Хрещатий яр і сірими стінами покотив страсть юрби до Дніпрових хвиль.

Легко, без журно, ляскав хвилями Дніпро, прорізував старий нові напрямки, розмовляв

з соромливою шилягою і — кожною хвилею — вперед, вперед...

А сонце математично лило електрику на зубаті кам'яні городи, чорно-сиві степи... ой, хороше ціувало кучері Дніпра — хвілі...

Одна людська маса безушино боролась і ревла.

На улиці шматок людського м'яса і дві невеличкі калюжі крові.

— Кро-ком — руш!

Хтось хапливо посковзнувся, а шматок м'яса, як стара підошва, притрущений сірим пилом улиці, одскочив в колію...

— Долой український флаг! Немецкая відумка!

— Русская, добровольческая...

— Царського пропора не треба!

— Рви його! Чорна сотня...

Лайка.

В повітрі почали робити гімнастику воловаті руки:

Буде бій.

— Гей-ло! Прапор зняти! Ми бились за Україну... зняти!...

Клацнули затвори рушниць і — майнула патріотична юрба з майдану; тільки Зелена Буковина в сірій австрійській шинелі, як Христос на муках, зціпила рішуче рушницю до бою...

— „Не пора, не пора“ — хринло затяг якийсь патріотичний голос, далі урвався...

— Гр-грр...

На майдані, за шматок людського тіла, притрущеного пилом і облитого червоною кров'ю, зчепились в боротьбі дві чорно-білістіх собаки: лютих, голодних...

Січовик прицілився: постріл — і все змішалось, затанцювало, завило...

Десь прожогом пролетіла кавалерія...

— По ескадро-ну!

Жахливий крик. Тікають, давлять... коші стають дики, а за обгорілим зеленим штакетом нервово цокотить кулемет і — строчить-строчить...

— Зз-үй! — з вокзала свище на залипі вечірнім сонцем бані Софії гарматне ядро...

— Гу-йо-уй!

Обмережалось над Печерськом небо червоно-сизим полум'ям, а шостидюймовий — назад і — клюкнув носом в зелено-червоні отніки семафора.

Поважно, рішуче, як кобець, тужнула з-за Дніпра троекутним боєм большевицька артилерія: засміялась червоними поділками зализна птиця над жахом міліонного города вічних міщан...

— А-а?! З-з-за — Дніпра?...

І застигла од жаху блаженно-радісна посмішка на обличчю панському, закам'яніла, — тільки підборідок кривий і досі трясеться й корчиться од несподіванки, як у божевільних...

Н А Б У Р Я К И.

(Згадка з дитячих літ).

Літо. Починає благословитись на світ. Мати рве на городі росисту цибулю, меле пляшкою сіль і кладе з сухою паляницею до торби-рукава...

Ранішній солодкий сон: страшенно хочеться спати, аж пахне, і спиться: біліє полями туман, а росою—молоко, холодне і смашнє-смашнє, перекликаються півні...

Слухаю: щось легенько гладить голівку, плаче... Прокидаюсь.

— Це я, моя дитино! Вставай, пора: Шаповал пробіг недавно до зборні, збираються...

Розкрила світку, глянула на порепані ноги сина:

— О, діти, діти! На буряки, пузатим служить, весь вік поневірятись по наймах.. За що? Де-ж тоді Бог? Ні, далі цього не буде, люде...

— Нічого, сину, я не плачу, самі сльози лілються.

— Снилось молоко? Ex, горе наше... Вмиваюсь холодною водою на ганку; ко-

ло вікна шелестить листя явора, а підняті нерви дратую туман з росою і—

Сердито, мовчки, гострю сапу: мати молиться до крівавої соняшної смуги ча вікні, журливо поглядає на мою маленьку, жуву постать, кривиться і сльози, як золото, катяться по блідих щоках і падають росою на жовту долівку...

— Сьогодня, мамо, треба купити тому рябому „собаці“ півлішки—не дав гонить два рядки, треба підмазать...

— Ой, нещастя, де-ж того четвертака взяти?

— На бур-я-ки! Дівчата, молодиці!...

Загавкали собаки і вулицею пробіг, як козак, чорний, загорілий, приказчик і знов кутком покотилося:

— На бур-я-ки!

Хапаю мовчки торбу й сапу—до панської економії!

Оглянувся: шелестить явор, лащається Лиско, а над ярками зайнялася, горить червоним полум'ям смуга неба...

— Сімнадцять копійок день... маленький брат... мати... Ex!—вітром врізався в росисті стежки, далі тихо, таємниче:

— Боже, коли-б гонить сьогодня два рядки! Яке це щастя: два рядки—синя сорочка, хліб...

— А як же пани?

Росистий рапок заплакав дзвониками і шляхом до пристані фаетон—блісь, блісь колесами — аж смішино стало!

Державний музей
театрального мистецтва
УРСР

Бібліотека № 8902

— Купаються в добрі чужому... Ми робимо. Ну-да, так: пан наш ворог!

Засміялись дзвоники шляхом аж на вигоні і тільки чути голосну пісню полотниць та іноді хапливе: „рушай!”

Все змішується—пісок холодний під ногами, пісня...

Ой, горе нам молодим
З лим приказчиком дурним,
Гей, гей! Ох-xo-xo!
З цим приказчиком дурним.

Весело затягли дівчата, та...

Сердті, заспані молодиці моргали, приказували і останній акорд пісні покотився синим степом аж до Гусачівських ланів:

Гей, гей! Ох-xo-xo!
З цим приказчиком дурним!
— З жиру, батькові дочки, казитеся!
— Бач, Серафимка побачила приказчика та як вигукує!
— Високо літа, де-то сиде...

Приказчик лініво підганяв свою булану, попалював цигарку і жартував з молодицами.

— О! Моргнув оком, думка: треба попросить дядину—він до неї залишається, щоб... то й... два рядки...—Попросив.

— Хай поле, але коли одстане, прожену з лану!

— Ні, дядечку, ти-Богу...

— Ми будем переполововать, не бійся, Тронька, — сказала та й посміхнулась чорнава!...

— Яка вона добра й гарна... Але-ж: два рядки—тридцять п'ять копійок, синя сорочка!...

Я був щасливий.

*****

Зайняли постать. Працюю не розгинаючись, стараюсь, зверху пече сонце, а в трудах печія і десь глибоко-глибоко думка... жевріє:

— Мужицька доля тірка...

— Гай, гай! Тронька, не одставай!

Підвожу голову: мої рядки переполоті, а коло рову стойть чорнава Пріся і кличе обідати.

І знов—хороші і смішно, почервонів і достав цибулю з торби... Обідаемо.

До полудня працюють м'яво, а коли почише табельщик, починають, як каже рабий Шаповал, дуріть:

Ой, уже сонце над вечірки,—
Бере пана за печінки!

Лановий лютує, лається—пану ця пісня не подобається!

А хтось на злість знову:

Нехай бере, нехай ріже,
Нехай...

Вечоріє. А долинами на зеленій бутвині, як дівочтво молода здає з дружками—стеляться: „Ой кінці ми, кінці”...

Повертаються додому змучені, в пилузі, голодні.

Колосками кланяються жита, шумить од поділок вітер, а загорілі, трохи потріснані ноги одбивають якийсь чудний музичний тakt:

— Легка втома... дома...

Передній ряд закодихався, сміються, а сміх гарний, простий...

Ох-і-на заводі, на фабриці..

Тра-та—телень,

Тра-та—телень!

Виграють на сапах голодні хлопці, а пісня котиться степом, в золотій пшениці косники смиче, волошки цілує і жартами пестливими берізку обгортает...

— Тра-та-телень...

Село в ярку. Я дома; нашвидку ковтаю картоплю з лушпайками, розказую матері, як пив коло криниці "собака" півилляшки, і що гарна у Прохоренка дівчина,—переполоє мої рядки.

Розказую широ, інтимно...

Мати посміхається, журливо хитає головою:

— Оддишеш, завтра неділя...

— Сьогодні рябенька знесла перше яйце: збираю тобі на штані... Заробляй, синку, треба... Ми бідні, недостатки...

Подала води, поклала старий кожух на лаві і ще раз' перепитала сина, хто переполовав рядки...

— Прохоренкова.. Гарна дівчина...

Зажмурив око, почервонів, а мати помітила і запитала:

— В повітці будеш спать?

Тихо. На ставу скрекотять жаби, в прось хававкає перепелка і хтось чорний з золотими зірками на керефі вкриває голову рукавом старого кожуха...

— Ай, садками!...

О, танцюють зорі, блищають сапи, співають дівчата,— а попереду уквітчана любистком Пріся йде... Чорні коси з пшеничними колосками... Сміється, жартує, лізе через перелаз..

Цілую холодний рукав кожуха, спросоння посміхаюсь і силу дитячим сном.

Ніч.

ПІД БРАМОЮ СОБОРУ.

Сонце, сонце... Біло-сніжні хмаринки, як пір'я, легенько пливуть краями неба і, здається, вартують красу-сонце, що соромливо кидає на білій мармур золоті поцілунки...

— Іш-іш! — У морі соняшного проміння купається ластівка.

Тихо-побожно гудуть дзвони, шумить телеграфний стовп і до вуха долітає мінливий гуркіт городського життя:

— Зз-у!. Трах-та-та... Зз-у!..

Біло-сіра брама собору одбиває невеличкі зігнуті тіні людей.

Старці.

Ось іронично посміхається дідусь; широко, з плуговою лисиною облачачя, хитрі очі, низенький...

— Дайте, господа, що милості ваша...

Під кленом висока, загоріла, довгообраза жінка-старчиха звіром хижим поглядає на діда і лається:

— Чорт приніс тебе, не пропадеш!

— Еге-ж, раньше стояв коло Софії, а це знов сюди...

— Не спорте, Бог за всіх беспокойтесь!...

— Не гавкай: беспокойтесь! Цілий день стою, а тільки три карбованці. Голодна й холодна...

З собору вийшла поважна пані.

Дідусь хапливо пригладив лисину, зробив страдницьке лицезріння і простяг руку.

— Дайте, що милості...

Пані достав гроші.

Висока-ж старчиха роблено-хворобливо кашлянула, випрявилась, простягла шию і—тоненько почала:

— Господь-Бог за ваших родителів...

О, на!

— ... родителі... лізеш, нечиста тварь!

Старчиха штовхнула діда і силоміць викопила в пані папірець в п'ятдесят копійок.

Пані перехрестилася, крутнула головою і—пішла.

— Оце сьогодня,— звернувся дід до свого кривого товариша,— третій раз так—прямо собака, а не людина: рве, хапає, ненажера...

Кривий підсунув торбу, одхилив під клен голову од сонця і, як кажуть, піддержал.

— Неправильно...— почав наче слизу ковтати, захлинувся і далі вів:

— Християнство... то й, кажу, хіба неможна розділити на всю „братію“?...

— Що?! На всю „братію“... Мовчи краще, карячкуватий, а то й-бо схватиш костура!...

Чоловічки полохливо заплигали в очах кривого.

— Я то й, тільки кажу... для примера...
Старчиха Його не слухала; скалячи зуби,
вона підійшла до старої, підсліпуватої ба-
бусі, що моргала од сонця і тоненько тягла
в ніс вічне: „дайте старій та немощній”...

Сонце кинуло ласкавий промінь на бра-
му, освітило-приголубило нужденних та злих
старців і сковалось за банями Софійського
собору.

І знов закривались тротуари, сонливо-
змучені обличчя городян і — сонце, сонце...

З А З Е М Е Л Ь К У.

Сміялися - танцювали, а молода плакала:
вийшла заміж — та після вінця...

— Люблю тебе, Палазю, та не знаєш
за щó?

— Ха-ха!

— „За щó?” — зацвірінькали на повітці
горобці.

— За земельку! — гукнув п'яний сват.

— Ги-ги! От, диво!

— Ми, Паньчуки — музики; граємо гарно,
краще всіх; сватаємо дівчат на врем'я, за зе-
мельку, плюємо дурням кислооким, що про-
гріх лементують... Ми понімаєм діло...

Так сказав сват.

Вона плаче-заливається, проти сонця
платком слози втирає, людей не бачить.

— Не кисни, інвалід! — сказав ласкавий
молодий, по-гадючому здавивши очима.

Його обігають; на перелазі дітвора зі-
бралася шажки ловити, та ба, не кидають:
овес та конфети дрібнесенькі з колосками
зеленими... летять та в воду падають!

— Староста, пані підстароста, благосло-
віть...

— Дурень ти, Грицько, вони молоденькі.
самі, знаєш, краще... Ну-да, От примером...
Ставянський самогон краще... не сивий,
правда?

— Не журися,— каже Гальці, старший
дружі, гнучкий клен,—бо Палазя вмерла,
зотліла...

Гудуть бубни, весілля йде...

— Ой, гуляй! Самогону, свате, боярам
давай!

Торох торох по болоту,
Іде Іанько на роботу!..

Вечоріло. Над ставом вода парувала; сизо
жовтий туман жита криє, а болотяні віхи
воду дмуть—лихо буде...

— „Лихо буде“—бубонить бубон на весь
куток та до скрипки прислухається

— За земельку,—долі не буде,—плачо-
тужить скрипка з цимбалами і—змішує цей
плач з п'яними піснями весільними...

—————
— Зустрічай, мати, зятя в хату!..

— Треба, сестро, треба!

— Ой, яка хороша буде ніч: хмари через
місяць котяться—на погоду!—промовила мати
молодої та й задумалася, зажурилася.

А улицею, криком-зиком, весільний поїзд
ішов... до молодої в хату, в прийми, за зе-
мельку...

ТЕМНАНІЧ.

Смеркало. Кущами Щербачкової ліщини,
обережно розмовляючи, кралисі сіро-чор-
ною смugoю постаті озброєних людей.

— Ой, які нетри!

— Так ти, Савко, оце аж сюди комуна-
ра привів?

Мовчки, рішуче йдуть; хтось ідовито посміх-
нувся, вилаявся на ліщинину, що шльотнула
його по обличчі, поправив на плечі рушницю і
ритмично ступав у такт за своїми товаришами.

— А він, кажеш, сидить і жде... Паски?
Мовчать.

Під ногами шелестить листя, хрускає
ломіччя ..

— Партийний?..

А якийсь злій голос:

— Побачиш... Ой, щирій, як коняка: кар-
точка партійна ще з 12-го року ..

Сміх.

Підходять до садка, що розкнувся он на
горбах, вище калини, і манячть назустріч
своїм зелено-сизим листом.

— Ц-сс, тихо, хлонці... Треба пропуск,
а то кривий чорт утатить.

З кущів калини почувся нервовий голос:
— „Огарок?“
І легко стукнула об корч рушиця.
— „Искра!“
Басом покотилася луна до калини.
— Ну, що?.. Сидить?
— Ага... не признається, хто з наших
там?
— Гадянова душа!..
— Тихо, ради Бога!
Замовкли. Обережно цокнули затвори, за-
скрипіла у клуні фіртика...
— Сшиш, товариш? Xi xi! Свіже сінце...
— Ведіть його до хати. Так, значить...
А та, Кузьма, постав вартового: і, розуміш,
ні - телень!
— Слухаю, зараз...
— Ну, до хати!
Сріблястим листом поклонився явор коло
порога, як вели в невідому хату невідомого
чоловіка на весілля смерти кріаве...
Поклонився і захурено запелестів.

||||||

— Сідай, Байденко, так, здається, тебе
величають? Гостем нашим будеш - погуляемо
но-козачи, товариш!
— Ха-ха-ха!
На коміні затанцював од сміху ловкий
каганець, а на лаві засвітились засмалені
лоби і тінями великими одблисly по білих
стінах хати постаті людські...

...Врізалось в пам'ять — „ой, брате-брате,
та де тебе взяти“...
— Xi-xi!
— Ти-ж кажеш нам, товариш, що ти
Канівський?
— Значить українець, хоч і проданий...
— Галько, чарку і до чарки!
Злякано метнулася молодиця по хаті, за-
тарготіла ложками, перегнулася коло печі...
Потім до чоловіка:
— Печенью чи капусту?
— Капусту.
На столі стояла четвертина мутного, як
березовий сік, самогону; хазяїн хати, Кондрат
Шербачок, здоровий, білобрисий чоловік, стояв
тут-же коло столу і поважно різав скибками
хліб.
Його очі кожного разу, коли він клав
скибку на стіл, зустрічались з поглядом не-
відомого йому чоловіка, що сьогодня вранці
так гарно говорив на сході...
— Чудний якийсь чоловік, кумедний, —
думав собі Шербачок, — очі горять, а видно
людей не бачить... Хоч і камуніст...
Крутнув головою:
— Видима смерть — кожному страшна...
— Внеси ще, Галько, гірків.
Молодиця швиденько витерла полумисок,
накинула кохту, коли з печі:
— Ма-м-о-о, я боюся! Ай-ой...
— Чого ти, Митька? я зараз вернуся.
От дурень, тато-ж у хаті...

Криво посміхнулась і— майнула сподницею з хати.

Злякано оглянувся на піч Байденко, прівітно, але з невідомою страшною мукою на обличчі, подивився пильно на Митьку і з очей покотилися рясні-расні слози...

— Журиншся, товаришу??

Мовчить і щещє щось собі:

— Ех, приборкали нашу волю... Тлів душа, болить... Смерть, Саша, смерть, Саша...

Коло порога стояли з рушницями; на даві-ж сиділи у чорних шинелях, заряжали „Нагана“ і балакали, як просився перед смертю якийсь тульський солдат-большевик.

— Розтебнув гімнасторку, червона юпіка тече... І на грудях - мідний хрест... xi-xi!

— Що ти, товаришу дорогай, шепчені: може, думаеш, пристріт, то пройде? Ой, ні— це не пристріт,—а боротьба: ми, як ти казав на сході, „враги“...

— А наша партія, товаришу, „темна, піч“... Але вечерять просимо і воронів: знай нашу добрість козацьку,—ти-ж українець!...

Блиснули очима, посміхнулись про себе і почали залазити за стіл; Байденко посадили на покуті, як почесного гостя і примовляли-приказували за кожною чаркою, покіль не підіймись.

— Пий, товаришу, бо далека дорога стелеться перед тобою...

— В Ясинове!

— Пий-напивайся, пісні співай, бо на наше весілля йдеш...

І пили і— сміялися-сміялися...

Пив і Байденко; маленькою біленькою чашечкою з голубами на вінцях, як воду, пив мутний самогон, пив і закусував, а з очей капали рясні слози, коли підводив голову на піч до білявенького хлопчика.

— Ну, скажи нам, питали Байденка, чи віриш ти в свою всесвіт-т-нію революцію, за яку кладеш зараз голову?

Посміхався як з давніми приятелями:

— Вірю.

Гострі, завзяті очі спалахнули під за смаленими лобами, впилися в обличчя Байденка і одбивали своїм блиском - огнем одно невеличке, страшне слово—смерть...

— А скажи, товаришу, ти великий трус?

І весело одновіддав він: „ні“.

Далі підвісівся, але дужа рука Щербачка посадила його на своє місце:

— Жди, тобі твоє буде...

Байденко:

— В-останнє, товариш, дайте подивитись мені на того білявенького хлопчика, що на печі, бо він так похожий на мого Сашу, як вилитий...

Слухали.

— Хай каже... Цікаво як п'яний... xi-xi!

А він під образами, блідий, як стіна, але гордий, що поборов жах—так, так, він не просить собі життя, ні, він...

— Я знаю, сьогоднішній день для мене — останній день, і—я хочу.. отої білявенький хлопчик...

Клацнули сквиці... На настільнику змішалась з крипиками хліба червона кров.

І гостро-гостро врізалось у пам'ять:
„ой, брате-брате, та де тебе взяти?“

— Ги-ги! Гад рабочеревий, коники викида!

— Хлопчика... білявенького... Комуну щепнить будеш?!

Червоні од самогону очі гостей посоловіли; злий, жорстокий отник звіря хижого затанцював на чоловічках...

— В Ясинове — прикладами!

Вийшли з хати гости.

І вдруге ще низше поклонився сріблястим листом явор коло порога, як вели в темряву ноні невідомого чоловіка на весілля смерти кріаве...

Поклонився і захурено зашелестів.

ВЕЧІРНІ ТІНІ

Огненними стовпами піднерло сонце Дівич-гору...

Срібно-золотими карбованцями ласково сипнуло в замріяні Дніпрові хвилі, запалало міліонами світів, заграло бризками і як ляльку поцілувало синє-білій параход, далі посміхнулось зеленими лугами до верболозу і соромливо, по-дівочи, сковалось за вербами.

І довго ще біліла срібляста смуга під колесами параходу: переллеться білою піною, запумить в такт вітру, лопати колес заграють, забоятають, як велика риба, а тоді тільки чути, як шинить машина, сінає і сипле іскрами в зоряне небо...

А по хвалях стелиться розмова:

— Загомоніли знов стени... Жнива а...

— Жвава, батькова дочка: ранком ще збріє, а Любка вже:

— Добри день!

Майне поділкам, залопотить сподницею і — в очах: „я — хазяйка, не досипаю, а до зорі дбою про роботу“...

— Бачила... Куди це?

— В Кип'яче...

Цурка за поясом, серп під рукою і мете улицею, як куля.

— У Білих горах, розказують, трупу на-
били чорні: собаки, як вовки, розтягають по
житах голови, тічками бігають по селях, а
люд увесь у лісах, як за Гайдамаччини—
лютий, страшний...

— Не знаєш?

— Пугачева покритка. У-у, там з-замо-
лоду улицею командувала — дитину мала; ну,
а зараз заміжня, правда, чоловік її трошки
не картишний...

На кормі сиділа з матросом Мотря Пу-
гачиха; захурено перебірала руками лян-
тарь, гралася чорною стрічкою на плечі мат-
роса і тихо:

— Ой, горе, горе! Одна тільки я його
 знаю... Ти повіриш,— захоплювалася Мотря,—
лежу з своїм нечесаним Антошилом, а блю-
вать так і верне...

...Фе, гідка-ж проклята душа!..

...А лізе, розумієш? Вищирить свої чорно-
жові вкла і як гад хіхікає і повзе. Хотіла,
Яшка, вбить... Боюся, думаєш? Не-т, просто
не хочу. Але зараз, Яша, дав Господь по-
встання: яка я рада, яка я рада,— сказати не
можу,— знаєш... дастъ Бог його обмелене... Ге,
обмелене?

Яшка вульгарно обнімав за стан Мотрю
і грубо, задоволено посміхаючись, тяг: „об-
мелене... всіх обмелене, понімаєш?“...

Оскалив зуби.

— Ну, ходім; ти вже дріжиш, як мачта,
а? — сказав властиво, грубо, і — вщипнув за ногу.

Мотря прищупила очі, заглянула в вічі, обтру-
сила сподницю і криво, хитро, посміхнулась...

— І венци заберем?

— Ясно.

Спинилась над діркою корми, запитала:

— Яша, а ти мене тепер хоч трохи лю-
биш, як тоді?

— Дурна. Говорю йдем! ат, не люблю я
панькаться!

— Не, Яшка, я нічого... Так. А рано
приїдем до Черкас?

— Брось ламатися, зара...

Очі заблищають в Яшки до лайки, але
пробіг в них якийсь похотовий огнік і він,
потягаючись, весело заспівав:

Харашо било—
В зільоному саду...

— А, Мотя?

Вона мовчики подала свою кошолку і
граціозно, підбіраючи тонку рабеньку спод-
ницю, спустилась слідом за Яшкою...

А слідом за ними спустились над землею
і сині вечірні тіні; колеса ляпали в такт віт-
ру — „загомоніли бої запеклії“, загомоніли бої
запеклії“, а береги — сміялися...

Повірите, сміялися?!

П Е Р Е Д С В І Т О М .

Розвиднялось.

На небі тремтіли ще досвітні зорі, коли зімовий ранок засівав уже над землею, як перлами, срібним снігом...

А крила його... ех, ви не бачили його крил!?

Білі-білі і горять червоними хрестиками, а над селами, коли летить ранок, зорі губить.

Упаде зоря на село—молодість сниться, сон розвіває...

Ой, у неї очі—vasileчки сині,
А уста в неї, уста...

Учителю Юрчику пригадались уста бурсачки Ніни, отієї самої Ніни, що золоті коши мала, як пшеницю полеглу, і...

— Так я говорю йому: товариш, не представляйте воображення!

— Фу, ти чорт! Ця ідiotка з мітінгу лізе в голову!...

Поправив подушку і заспани очі спинились на білій грубі; там кралась якась сонлива та чиста тінь, а...

— Цікаво...

На столі злякано зашаруділа миша, далі затихла, притаїлась, із груби на лаву кіт—очі, як дві жарини, а ступає легко-легко...

— Няв, няв-вв...—Незадоволено плигнув.
— Х'мм, боротьба... Ай, знов—

А уста в неї, уста...

І почала тоді снуватись, як на ветушку, срібна нитка про дитячі літа.

... На дворі гуляє лята зіма. Ой, лята! В коміні, мати каже, вітер вовком виє, а на замурованих шибках іскряться лисички од морозу.

Нашльне вікно закрите старою світкою; на діжі стойть маленький „п'ятирик“-каганець і безнадійно моргає до прядки світлом.

В хаті холодно.

Піч, як фортеця, зайнята козаками-дітьми; мати скубе мичку, раз-по-раз попльовує в пучки і, овіяна згадкою про молодість, співає:

Ой повій, вітре, з глибокого яру,
Шідіть дощі стиха та помалу.

І хильяться дитячі голови до каганця—сумні, замислені, бо невеселої мати співає: дівчина вкинула до колодязя дитину і просить природу, щоб не йшов дощ і вода не затопила дитя...

— А напцо-ж, мамо, вона його вкинула?
— Самосійний, діти, був.

Мати замовкла.

Тільки видно було дітям, як тонкі зморшки розходились на її високому чолі—думала.

Зашлугається в пам'яти Юрчика срібна нитка дитячих літ, перервалась, а сурова земська школа, як манашеська келія, занесена снігом, заплакала з хугою — „дров не має... дров“...

... Молотить Юрчик багатим дядькам, дичавіє... ой...

... О, ще маленький узлик срібної нитки: рік у тюрмі.

— Ех, славні часи то були!

Вся наша бурса — „льтом соколи — вперед, вперед!“

Виплило щось давнє-давнє: вперед для революціонера — іскра, що палила...

Підвісся.

По хаті затанцювали сірі силуети і крівава-крізва райдуга охопила в обійми вершки тополь: то коло Горлахи горіли скирти — ранком червоний огонь цілуває білу зорю...

— Стріляють?...

Так, десь недалеко цьовкнула куля, а коло зборні затупотіли об мерзлу землю коні.

— Ц-се? Що таке?!

Хтось хріпло лається...

— Как говорин? Дмитрій Юрчик?

— Вони в нас учителюють... харопій чоловік, знаєте...

— Дурак ти, мерззавец!

— Звено, со мной!

Три сірі постаті вирівнялися на білому снігу, поправили затвора і рушили за молодим офіцером...

— Осторожно, прігатовсь!

Прикладом руничі скочили з бігуна сінейші двері, і Юрчик зрозумів, що йдуть по його... так-так перед світом прийшла його смерть...

— Митро Пилипович! Митро... — злякано гукала з печі баба, далі затихла:

— Господи, знов люде мокнуть...

Юрчик устав і сів на ліжку.

Сірі постаті злякано, наставляючи руничі, ввійшли до хати.

— Ви Юрчик?

П'янний, нервовий голос.

— Так.

— Ви делалі українізацію школи, трудові принципи, сволочч!

Голос офіцера затремтів і він хріпло, як кудись поспішав, кинув до сірих людей:

— Большевізма, голубок, захотелось?!

— Я... — почав і не скінчив Юрчик.

— Айсь-ло!

Почулася якась дика команда..

І перервалась тоді срібна нитка.

Три кулі впилися в тіло Юрчика, а він з кривою, іроничною посмішкою, коли падав на долівку, шептав: „вперед, вперед“...

Був ранок.

Світова зоря покотилася метеором в сизочорний дим скирт, і над тополями зійшло червоне, як кров, сонце...

Затихло, замерло село; тільки далеко-далеко Греблянським шляхом було чути, як,

весело гикаючи на коні, виїздила з села ка-
рательна експедиція армії генерала Денікіна.

Білі пушинки снігу леген'ко падали на
землю, в ямки кінських копит і, здавалось,
хотіли замести і слід кріавих гостей...

В ХАТИ ШТУРМИ.

Наддніпрянське вкрилось, як і інші села,
густими осінніми туманами.

Хати, здається, мов п'явки вп'ялися в
мокру землю і стоять такі захурені-захурені
та дощем-негодою прибиті...

Січе осіння мряка, оббиває вітер необста-
влені хати—хазяйство сільської голоті, бо...

— Гнила зима впала цього року—то під-
мерзає, то розтає... не вспіла промайнути
Покрова, як забіліло поле.

— О, даються в знаки такі зіми голоті:
захарчує картопля—світу не радий!

— А втім, злидні...

— Тільки-но ви до хати, як напівгола
дітвора шаражнулась на піч і з-за коміна на
вас визирають злякані бліді обличчя дітей.

— А бліді, мабуть, не од сала?

В хаті Штурми крім буряків, картоплі
та капусти немає нічого. Бідний.

Далі ваше око впало з печі на піл—
просто спустилось вмісті з білявен'кою дів-
чинкою, котра видавлює з вікна воду.

На полу, під жердкою, стоїть ковганка:
в неї стікає дощова вода з стелі.

Так помалу, тихо: кап-кап-кап.
Нашльне вікно вихилилось луткою на
двор, і вода так і плющить і плющить.
У вікнах онучі—шибки побиті. А діти
лічать крампинки—веселі, сміються: вічне
горе не поклало ще на їхні молоді душі печаті суму, журби.
— Сашко, дивись, раз, два... О, зараз не
капа—дзюрчи!

— Химко, чого це воно дзюрчи?

— Мені холод-н-оо,—плачє Сашко.

Химка, білявенька дівчинка, заспокоює
маленького брата і сумно проказує:

— Дзюрчи? Нічого, Саша, батько за-
лагодяте дірку... холодно—nehай протопимо
грубу...

До хати ввійшла бліда, довгообраза жінка.

— Ось і мати; а ти плакав, дурень...

З-за комина почувся якийсь пискливий
голос.

— Я юсти хо-чу-у... Не дають юсти...
лежу...

— Господи! попай Й, Химко, картоплю!

— Давала—не хоче: вона мабуть, мамо,
хвора, бо така гаряча-гаряча.

Мати журливо-безнадійно глянула на об-
рази.

— За що ми мучимось?

— Багаті самогоном заливаються, а ми з
голоду пухнемо... Голий грабить, палить: хай
грабить!...

Рішуче підвелаєсь:

— Улясю, дочко моя хороша! Що в тебе
болить, голубко...

Не доказала і залилась дрібними, як го-
рох, сльозами...

Діти й собі зайшлися плакати.

Химка зішила рученята, схилилась на
стіл і гірко-гірко заплакала; Сашко ж зляка-
но поглядав то на матір, то на покуття, на
образ св. Миколи, уквітчаного польовими ва-
сильками, і—хлипав.

А Улясі з гарячки шептала: „картопля...
надоїло... всігда картопля“...

—————

— Дядько Корній ідуть...

— Чого це він з роботи?...

Стукнули двері:

Драстуйте. Плачете: воно всігда так—
біда біду кличе... Там на пасебурах з Ми-
хайлом нещастя, тут Улясі...

— В больниці?!

... Штурмі на цукроварні одбило пальці.
Закам'яніли постаті на стінах; в хаті за-
панувала тиша і жах; і тільки знадвору бу-
ло чути, як шумів дощ і трясло вітром шиб-
ки: вічне горе просилось в сем'ю Штурмі...

СХОДКА.

Обіди. Сонце лле електрику на обшарпані оселі села Шубовки. Червоно-жовті плями його змішуються з порохом шляху і, здається, занадто старанно одивають у собі найтонші дрібнички улиці...

— О, зелений-зелений чипориш, потріска на кора верб, сміття.

І все це присипане подорожнім пилом.

Іде возниця сіна: помалу, похитуючись, скриплять вози, хтось хріплю гейкає на воли, покрикує на дітвому, а курява, розвішана на тинах, як сіре-сіре полотно, катиться слідом клубком, спинається на горбах у стопи і—тільки иноді випливе норцем з піллюги якась селянська дитина, гукне—і далі знов селом—сіре полотно...

— Петро, скидай-же сіно да на сход!

— Чуеш?

— Га?

— Га?

— Виходь на сходку!

Десяtnик, обсotаний сірим полотном, побіг далі.

Петро-ж кивнув головою—знак згоди, а

його пузата конячка затупала жвавіше: удалив по жижках...

Поїхали.

— Хто скликає?—сердито гукнув Кісіль—чорти його вказив-би... Тут ройка треба поймать, а його мордує...

— Большовики.

— Ум... Чорти червоні приїхали?—Кісіль злісно плюнув і—пішов до зборні.

Сходка клекотіла...

— Наша програма, брати, большовицька каже, що розкладку повинні платити тільки багаті. Це—закон. Та й з чого бідний заплатить?

— Правильно, товариш!

— Кого-ж, товариш, щтати багатим?

— Того, хто має більше трьох десятин.

— Кісілі, Тарани, Гордійчуки—от з кого будуть дубасити, а ми, Антон, сірі... Ха-ха-ха!..

— Підтягни очкурю, діду Кісіль!

— Чорте до те, синенько цвіте...

Довго і гарно балакав промовець. Нарешті спинився, запитав: якою-ж стежкою нам іти до кращого життя? За що йде боротьба?

— За волю і життя. Правдивий шлях, товариш,—шлях боротьби... Оце наш шлях.

Петро Цюпка крутнув головою: у його родилася думка—родився шматочок власного життя, такий сіро-жорстокий в своїй основі, що Цюпка чуть не крикнув:

— Солодко, брат!

... Дуже просте діло: у Цюпки немає двадцяти процентів трудоспособності! Пішли на завод пана Чорткова!

... Так, так. Кров маленькими струмочками стікала—по бороді на груди, я лежав непримітний, а щось сміялось у пасах машини:

— Солодкий сахар... ха-ха...

Почувся гудок і вони пішли робить: хіба що?

— В Цюпки нема двадцяти процентів? Наплювати.

Цюпка підвісив і рішуче підійшов до столу. Руки його трусились, очі блицали завзятістю і тільки одно ухо під сонцем зашарилось, як у школяра.

— Я...— почав Цюпка,— до стежки... Да. Забастовщик з 905 года і— говорі: в ушах у нас ще й досі дзвонять панські казочки, а кругом, як казав оцей товариш, рабство. Подивіться, батьки, на дітей: багато їх, правда, багато?

— Ми мучимось—нічого, але яка доля наших дітей через десять-п'ятнадцять год?

— Вічні наймити!

— Сини Кісілів студенти, а ми їхні молотники?

Цюпка лютого, з болем втопив очі в Кісіля. Всі притихли.

— Ні, наша стежка—червона... За революцію! От і все...

Цюпка схильований оглянув сходку.

— От, бра, пробрав...

— Правильно, Цюпка!

Сірий Антон обійшов круг столу, догнав діда Кісіля і—хитро поспітав:

— Діду Кісіль, яка стежка?..

— Мовчить скобло...

Сходка розходилася.

— Здорово, брат, сказав Цюпка—краще од большевика, розумієш, видумав, каже: „наша стежка червона“...

І довго ще було чути селом балачки про червону стежку Цюпки.

Д Е С Я Т Ъ.

Ну, читай далі... Божок читав:

„Пред'явник цього т. Рубель, член Української Комуністичної Партії, дійсно командується для організації комнезамів в район Черкаського повіту”...

— От і добре, товаришок!

— Ми люде свої, а тобі, як родичу, десять шомполів — „за усердіє“, харашо?

На Рубля дивилось сорок очей — гострих, юдких, як прорізаних осокою, насмішкувата посмішка грала на обличчі кожного повстанця.

— Не ожидав, браток?

— Ха-ха-ха!..

Рубель безпорадно оглядав загорілі обличчя повстанців: всі вони були такі спокійні, рішучі, особливо тут, у житах, куди його привели з села, здавались, як якісь давні давні знайомі і...

У паркомі ще казав Горобець: „обережно, товаришу, обережно”... А тепер — пропав...

Думка Рубля, чогось дивно для його самого, спиналась на Горобцеві — штундула до його товариської поради і — в голові серед

страшного хаосу вимережалось тільки одне слово „пропав” — проплило трохи в пам'яті і раптом стало: на його хижо, злісно дивились очі Діброви.

А Діброва в житах не бандит, ні, це...

Він зірвав стеблину жита, перекусив її — сплюнув; руки заклав за спину і ще раз гостро глянув у бік Рубля; це був міцний, як дуб дядько — узькі сквиці його зливались з спілум житом, якщоє одно ціле... о, Діброва твердо стояв на землі і коли його здорове, м'ясиста рука гладила колоски, Рубель був тоді перед ним змарнілою, маленькою тваринкою города.

Діброва нехотя кинув слова:

— Степа, скинь з товариша ботінки!

З обніжка підвісся Степа — здоровякуватий, білобрисий парубок, але невеликий на зріст; і кольтовський револьвер висів у його на червоному шнурку незграбно, а коли він ішов, ляскав його по стегнах.

Степа придержал рукою револьвера, задоволено скривив рота і — засміявся...

— Да. Ботиночки, товаришок, тоні бантікам!

І зразу зціпив зуби, з огидою, як щось виплюював, запитав тихо Рубля:

— Ти в дуло коли лазив, га-а?...

Діброва оскальнувся: ех, подобався йому тепер Степа!...

— Бросьте, хлонці...

Рубель скинув черевики.

А з-під копи ще хтось прошипів:

— У дуло... щоб вивіяvсь комунізм...

— Хай допрос Яков робить, не мішай!

Отаман Божок згорнув помалу посвідчення Рубля, поклав його обережно в портфель і протяг весело, насмішкувато:

— Кажете, товаришу, агітація провалилась?

— Я ще кандидат...

Щось сперло в горлі Рублю, і він захлинувшись кидав за своїм вічним „ну-да“ — слова запутані, неясні...

— Ну-да. Я бачу, знаю, що ви мене зрозумієте... Я — непорозуміння... Знаєте...

Божок його не слухав; вів, партійний есер, зінав прі „непорозуміння“ і Рубель для його був зрозумілій до дрібниць, але Божка цікавило інше — жах Рубля і його рабська брехня...

— Ум-ту... Кажи... — Закурив і замислився: „дурень, не вміє брехать“...

— Ну-ну, далі...

На обніжку шелестіло колосками жито, шептався з товаришами Степа, і Рубель почув тільки одну фразу:

— Не розстріля... м'яко стеле чогось...

— Ех, ти, лапотник!

Рубель затремтів і — замовк: ждав.

— Ну, розказуй-же, як, що, по програмі...

Божок хитро посміхнувся.

Повстанці слухали. Один Діброва раз-раз виглядав на горбик і плював на вітер свою лють...

— Панькається... не люблю цього... Другий год банду^т, а такої баби не бачив... Діло знає, бойовий, тільки до розстрілів... Божок, одним словом!

Тихо-тихо шуміло колосками жито, хилило повний колос до босих ніг Рубля і — співало якусь соняшну пісню золотого степу, піжну, радісну...

І пісня золотого степу бреніла, як дитячий спомин: ой, у жита — золоті копита, а...

— Ну, слухаємо...

Переляканій на смерть Рубель розказував отаману своє мануле, той іронично кривив рота, моргав до хлонців, а іноді перепиняв Рубля і запитував:

— До революції в партії були?

— Ну-да. Я поступовий український есдек... Повірте, кажу правду, от...

Щось заплингало в голові Рубля, заплуталось, як берізка між житом і...

Діброва робив доклад Божку; на горбiku стояв серед жита хлонець, а...

Божок:

— Хлонці, в Чорторийовці комуна! В житах цепом залягли двадцять чоловіка.

— Наказ буде потім?

Діброва спинився і якось нервово, незадоволено кинув до Божка:

— Десять, то й десять... А то — поступовий есдек... Однакові: тебе пойма — не помилує!...

Божок коротко, гостро:

— Десять гарячих!

Рубель побілів; губи його шептали щось незрозуміле:

— Есдеки, кажу... Ну-да.

До його підійшов весело Степа з іржавим шомполом:

— А ну, есдек, штани скидай: чув наказ отамана — канец!...

У Божка родилася якась зла думка — він прихмурився проти сонця одно око, заскалив його і серйозно, як старшина, спітав знову Рубля:

— Українську державу визнаєш?

— Звич-чайно! Наприклад, чого-ж у нас і партійна боротьба з карапами. Ми, значить, старі есдеки, самостійність, а ..

Хтось незрозуміло перепитав:

— До ти... то й... може з дессанта есдек?

— Ну-да. За український нар-род...

— Гади ви, — не втерпів під обніжком туپий, лютий дядько...

— А коні мої хто реквізував.. есдек, га-а?

— Діброва, дай я по щирості дам товаришу три шомполи!...

Ну, скоренько там!...

Степа поважно повернув за комір Рубля грудьми до землі; Діброва шарпнув його за штани, спустив їх, моргнув до Божка:

— Починай... Благослови.

— Стій!

Божок перепинув Степу: всі незадоволено косо глянули на його...

Він сухо, коротко, наказав:

— Степа крий, а ти... — до Рубля — співай „ми жертвою палі“, розумієш?

— Співай!...

— Ха-ха-ха! Здорово, Божок! ... ха-ха...

Тіло Рубля йорзалось на колосках, випиналось з болю до землі; він хватав їх руками, давив щокою і — кидав луною срібною з жита до села, як безнадійний протест своїх сльоз, змішані з землею...

— В борбі рокової...

— Десять.

І тихо плакала у золотих житах соняшна пісня...

МІСЯЧНИЙ СМІХ.

Слухай, плюнь на всю безконечно велику і малу філософію! Серйозно, тобі це треба зробить...

Очі Чубріенка прижмурилися; тільки дві маленькі лінії заграли коло соковитого рота, а дим цигарки—іронічний, покручений,—послався на губах, як кокетливий туман...

— Кажеш, треба зрушити страждання, любов, витягти їх з диму душі людської?... Чудак ти, чудак! Який дим? Це-ж просто—*yivat fantasi-я!* Ти—хвора людина, більш нічого...

— Кожна людина страждає по-своєму, розумієш?

— А, колективне страждання... Ти паганий тоді психолог, але будь хоч нормальною людиною... Так, от...

Чубріенко задоволено затягся, достав з моеї торби пшеничний сухар (він дурно нічого не розказував!) і—розпочав широко, з деталями...

Я глянув на торбу, портрет Карла Маркса і шматок сухара, недобійний товаришом—десь глибоко гадючкою поповз егоїзм.

Але Чубріенко тонко розумів психологичні нюанси душі людської.

Він, як передмову, кинув:

— Перше. Я не поет, але люблю поетів за тягу до краси: вони хороші, ідеальні люди, правда, їх мало на світі, але дух їх, тяга до краси...

І ще з більшою повагою, як брав сухар, узяв коржик.

Я роземіявся,

Чубріенко-ж задоволено плямкнув, посміхнувся злодійкувато: „я розумію, товариш, твої страждання“! казали його невеличкі, як прорізані осокою, очі.

— Так, от... Поетів люблю за тягу до краси, але це не важно! Я хочу розказати тобі історію свого земного страждання... Протіше—кохання... Слухаеш?

— Слухаю.

— В минулу осінь, осінь великої соціальної революції, я тікав з села до города і тікав, звичайно, з стражданням, а по дорозі...

— Знаєш дорогу „Гола спекулянтка“?

— З яким стражданням? Бан...

Чубріenko хитро моргнув: „не мішай“!

— „Гола спекулянтка“—шлях з Києва до Обухова, назва революційна й правдива, бо тим шляхом іде до города дрібна спекуляція,—а як ідуть, брат ти мой, аж земля гнеться... Але це не важно! Іду й я з дівчатаами—весело, цілу дорогу співи, а головне—ти зрозумій поезію:

Тридцять-сорок дівчат з сапетами, клумаками муки гатить у землю босими

ногами і курявою на соснах пісню вішають...

А хитрий бір шумить... Я помітив тоді його легку іронію над піснею дівчат: коли співали гарно—він кидав спів до сонця, а коли ні—засумує, посміхнеться і—гомонить соснами, гомонить...

Старий, гордий бір, любив, брат, дівчат не хуже нас!...

— Стой, ти-ж, здається, до жінок побожно, не полюдськи, я забув... Да.

Гомонить бір... Цілуються, ой да милються...

— Чого ти такий кислий? Апостол страждання... ха-ха!...

— Так. А я тоді саме страждав земним коханням: купувати жінку не хочеться—грязь, а наші міщанські часи... Але тобі це незрозуміло, а нам смертним...

— Нужно закур-ин-ть...

— Назустріч, поїмаєш, дубовий лісок, поміж ним берези—білобрисий трохи і...

— Здрастуйте!...

У мене, знаєш, аж торба затремтіла: це-ж була з сусіднього села Марійка—таке чорняве чортеня з глибокими, як криниця ранком, очима.

— Здрастуйте, Марійко!...

Язык мій—великий естет і політик—облизав пилогу на верхній губі, якось солодко защемів, а рука простяглася—весела, гаряча...

А, чорт! До мене чорною потрісканою

корою посміхнулась стара береза, а Марійка кошетливо нахилилась до клумака і поміж чорно-червоними мережками у поділках—обмережались на сонці прекрасні, трошки загорілі, дівочі ноги...

Нахилився помогти, а вона посміхнулась і—гарно посміхнулась: як білі пелюстки троянд розсіяла...

— Ех, ти, мабуть, ніколи не бачив, який іноді хороший сміх сіють жінки?...

Крутнув головою. Чубріenko спинився:

— Слухай, не цінікай, ради Христа, це страждання, моя кров...

— А, ну тебе! Розказуй.

Мій товариш весело засміявся і—очі засвітились, заморгали...

— Ви, Василь Демид... теж до Київа?

Ах, ти-ж чортеня! Вміті двохкласову кончали і—„отчество“ забула!...

— До Київа... Разом, значить...

Чубріenko крутнув якось комедно головою, перехилився на один бік:

— Ех, давно-давно, Марійко...

Одним оком глянула:

— Глянула...

І білобрисий бір затанцював вершками аж коло сонця (саме заходило), і дивно, далі засоромився, затих і став чорний-чорний, а гілля, здавалось мені, струнко стояло...

— Ви й досі учитеся, а я...

Не доказала, запарилася і повела мою думку на тернисту стежку:

— А ми з матір'ю оце до Київа, треба соли к Пречистій, дома хазяйство...

І зразу дівчина набралась рішучості і тихо запитала:

— Ви, мабуть, і не знаєте, що я заміж вийшла?...

— Давно?

Плюнув—зачепився за корч, а очі засвітились синім-сінім отвіром і наче вирізали на корі молодої берези: „мати... молодиця”...

— Не знева... А ви, Марійко, трошки змарніли... Мабуть, чоловік... Та ї справді—давно-ж це черничка молодицю?...

— Уже три місяці... Степан Чугуенків, знаєш?...

— Знаю... знаю...

— А я думала, що ти вже, Марія, заблудила...

Марійчина мати якось смішно шавкнула, як гуска, я ввічливо поздоровкався і на губах заплигало зло: „старого черта донгав”...

Ліс посміхнувся... Моргнув до мене зеленими бровами, закурив лульку—погасла, і— почав у сонця огонь вершками кресат—не достає; попілув золотий крайок—не запалюється: розсердився, аж посинів до степу...

— Не викресав... Зашпумів і—ліг на спині Лисої гори спати...

А я... тоді саме як ліс лягав спати, почалося мое страждання: плювати я хотів, що він не закурив, у мене більш серйозне діло з Марійкою, як його лулька!...

З гори зліз вечор; засвітив одну зорю—темно, кашлянув тінями, подумав із пересердя на тоненькі золоті лінії сонця кинув ще одну зорю над св. Лаврою—засвітилась, і веселий, як майнув тоді по небу зорі сіять... Золота луска.

Хай сіє... Ми з Марійкою до Деміевки вже доходили.

Стара ззаду чміхає.

Весела ніч зустріла нас у Київі, на квартирі дрібного спекулянта Сашки; Іудина борідка лопаточкою, чуб проділлю на два боки прилизаний, ходить півником, а на губах брехлива ласка, наче лій розлитий...

— Роздягайтесь, пожалуста, будьте как дома... Ми сейчас електрічество... Вечерять... Анька, самоварчик гостям!...

— А це що за молодий чоловек?

Познайомились.

— Приятно... Кошисточка... Александр Іванович... Учиться до города?

Зла, хитра іронія застигла на лобових губах Кошисточки, далі розплілася і він не втерпів:

— Какая тепер наука? Ех, Господи, Господи! Наказав нас грішних... Комуни-совети настали на светі, а жізні нету... Да-сс... Ви можете самі партейний, а я, знаєте, чоловек старий...

І знов розсипав смішок і—підлизнув його обережно язиком.

Стара лініво глянула на мою зелену сорочку, перехрестила рота і—тільки ясна з пеньками жовтих зубів зачервонілась...

— Це ви, правду, Сашка... Хіба за царизми така розпуста була?

— Банди всякі, злодійства, молоді прямо тобі, як покаширились—до церкви не ходять: Бога, кажуть, немає...

Кошисточка перебив стару і скромовкою канув:

— Прийшлося до слова: бил Ніколка дурачок, а хлебушко—пятачок, а тепер і соvetи, а хлеба—нету... Да. Жизнь наша стала горькая: когда то лавочку ймел—человеком жив, а тепер—самі відітє...

І наче ненарошне показав рукою на гарно обставлену спальню з м'якими кріслами і великим трюмо; в углі голова Христа в терновому вінчику, а по вікнах—маленькі таочки з квітками...

Стара задивилася на голову Христа, зашивала зажурено і проказала сама до себе: „Господи, який страдник був... роз'ятій, в пустині постився сорок”...

Гикнула і—заклопотано вела розмову з Кошисточкою:

— А дорожнеча, Мати Божа, й докупитися не можна!... Це ваш, Сашка, хлоцик?

— Да. Мой наследник... Подойди до баби, дурачок!

Рудий хлопчина підкотився на кривих ногах до старої і серйозно спітав її:

— Насіння привезли?...

— Єсть, синок, е... Зараз дам тобі гостинця.

Вона достала з торби три жмені соняшникового, перемішаного з гарбузовим, і розсидала перед хлопцем, як разок доброго наїста.

Хлопець не подякував.

Кошисточка нездоволено тукнув на його:

— Поблагодарі, дурак, бабушку!

— Спасіба...

Сіли вечерять. Серед сивої пари попили чай; дякували Кошисточку за руку, а він задоволено лацнівся з папіросами і сіяв на всі боки свій мерзений смішок:

— Пожалуста, старий табак „Мессакеуді“. От когда-б ви раньше... до театру пошли-б, хотя тепер і іграють... Лучче дома сиди...

Стара піддержала:

— Спокійніше. А тепер—помолимось Богу, а завтра дастъ день, дастъ і пищу...

У сине вікно черкнулась листком тополя, десь далеко завив поїзд, зарохкав автомобіль і зоряна курява ночи кинула на дворі до мене гарячу Марійку...

Проказала:

— Хтось побач... Чудний ти який—уси, як золота щетинка .. Як будеш тихенський—ляжу з твого боку... Тільки пам'ятай: тихенський...

І торкнула за ухо пальцем.

— Тихенський... Ех, ти!

Махнув на сходах кулаком — розчинились двері:

— Ай...

Щось жалібно заскуготало:

— Тю, чорт підніс!

Придергуючи локоть хлипав і плювався старий єврей: він посковзнувся на лушпинні і попав під двері у буйну хвилю радості...

Марійка оглянулась. Крутогорий місяць поцілував її роскішну косу, засвітив соромливо червінця на намисті і...

— Тихо.

Я пропав до її прозорих очей, вона охопила шию руками і поцілуvalа гарячими, сухими губами, а...

Спать лягли на помості троекутником: стара праворуч, дочка ліворуч, а я... (це, дорогий товаришу, не важно!) мої ноги міцні, як клени молоді, упірались у білі берези — ноги Марійки — ніжні, гарячі...

Кописточка погасив електрику у спальні і хитро, насмішкувато, поспітав Марійку:

— Ви клопов не боєтесь? Ха-ха!.. У городі, знаете, клопи... — закреклав, перевернувшись, заскрипша кровать і — затих.

Я помалу скригнув зубами: „гад, клопи найшов!”

Марійка мовчала і — хропла: так треба.

От тільки пекельне одяло з шерстю лоскочеться, важко дишіть і смиче помалу за сподницю...

Тополя знов заглянула до вікна, а за нею

одним рогом виткнувся місяць і срібною смужкою освітив матір Марійки: вона спала. Губи її плямкали, як у малої дитини, круглий підборідок з волом гойдався кумедно на печі і тільки сіра смага у куточках рота застигла і робила його широким-широким...

Я ліг під пекельне одяло.

Дивно: срібна смужка перескочила на мое голе логво, затремтіла, засміялась на комір піджака і — стала.

Сухі губи шептали: „тихо, тихо”.

І на злість десь голоено, як перед світом у селі, заєпівав півень.

— Куй... — тричи вигукнув...

— Весела піч...

Одіяло зайніялося зразу визом, жевріло іскрами, а коли тонка пазуха розгорнула тверді перса і губи заніскрились у палкий, жагучий поцілунок, почулось останнє, покірне: „тихо”...

Не прятаду добре: чи хруснула гілляка тополі, коли дивився місяць, чи мої пальці... о, це була глупа хвилина людського страждання, але...

Обома рогами, крізь зорю і срібний лист тополі, дивився місяць: одіяло мінилось, палахкотіло, а тремтючі тіні розбігались кутками і, здавалось, танцювали якийсь скажений танець... Місяць сміявся.

Стара прокинулась, звелась на локоть і — здивована застигла; я засвітив злим, жовтим огнем одно око до місяця, Марійка соромливо

закрила пазуху і гордо кинула чорну, блискучу косу на подушку: кругорогий ще раз заскалив до зорі зуби і мов огненна птиця ночи штунув у жовті хмари неба.

Товарищ скінчив...

— Страждання, правда? — Ні, це тільки місячний сміх, а може...

Я мовчки запропонував Чубрієнкові за-
курить, він плямкнув тричи над економним
моргунцем — погасив його, а думку скінчив,
коли жевріла папіроса:

— А може... це була любов... Не знаю...

З М І С Т

	Стор.
На Золотих Богів	5
Троєскутний бій	10
На буряки	16
Під брамою собору	22
За земельку	25
Темна ніч	27
Вечірні тіні	33
Перед світом	36
В хаті Штурми	41
Сходка	44
Десять	48
Місячний сміх	54
